№ 77: МОВИ, ЯКИМИ МИ ГОВОРИМО

Танець: від прослави до смерті

ОЛЬГА МЕРЦ

24 ЛЮТОГО 2021

Танець — імовірно, найдавніше з мистецтв. Ніхто достеменно не знає, коли людина вперше спробувала мовою рухів і жестів висловити... що саме? Прохання про дощ посеред засухи? Радість від перемоги над сусіднім племенем? Тугу через загибель поважного старійшини? У кожному разі, танець віддавна був поширеною формою спілкування зі світом, з іншими особами та з вищими силами. Адже тіло часто виявляється не менш красномовним, ніж слова.

Margarita Cubino

Ритуал і поклоніння

Імовірно, розвинувшись із безсистемних рухів, що виявляли емоційний стан людини, танець став невід'ємною частиною релігійних ритуалів. Іноді він був інструментом для досягнення екстазу, зміненого стану свідомості. Скажімо, мета ґуедри — традиційного танцю берберів, корінних мешканців Північної Африки — полягала у вивільненні свідомості аж до трансу та знесиленого падіння на землю. Відповідний гіпнотичний ефект створювали за допомогою чіткого ритму й дедалі більшої гучності музики. Якщо ж танцюристові не вдавалося ввійти в транс, це вважали знаком майбутніх нещасть.

На сторінках Біблії теж ідеться про танець як частину культу. Це був засіб спілкування з Богом, форма духовного втаємничення та прослави. В епоху Другого храму люди, що вшановували Бога співом і танцем, утворювали хори — це видно у псалмах, як із вказівок на початку, так і з самих текстів: «Хваліте його звуком рогу, хваліте його на гарфі й на гуслах. Хваліте його на бубні й танком. Хваліте його на струнах і сопілці!» (Пс 150, 3-4).

Радість і вдячність

Святе Письмо не раз згадує про танець як спосіб висловити радість. Це стосується не лише юдейських вірувань, а й інших релігій, поширених на Сході — наприклад, книга Царів говорить про жерців Ваала, що танцюють навколо вівтаря. Ізраїльські жінки танцюють, святкуючи успішний перехід через Червоне море (див. Вих 15, 20); мешканці міста зустрічають Олоферна та його військо з танцями й бубнами (див. Юдит 3,7); так само, з бубнами й танцями, донька Єфти зустрічає батька (див. Суд 11,34).

Цікаво, що грецьке слово «σκιρτάω», яким описано танець царя Давида перед ковчегом Завіту (див. 2 Сам 6,14), у Новому Завіті вжите для позначення того, як стрепенувся в материнському лоні Йоан Хреститель, коли зустрілися вагітні Марія та Єлизавета. Дослівно воно означає «стрибати»: ідеться про стан, у якому людині вже не вистачає слів, щоб передати радість і захват. Тож можна сказати, що, відчувши присутність Ісуса, іще не народжений Йоан привітав його радісним танцем.

Краса і захват

Якщо в давніших цивілізаціях танець був явищем масовим, розвинена театральна культура античності поділила його учасників на виконавців і глядачів; на тих, хто танцює, і тих, хто насолоджується цим видовищем. Танець перетворився на дійство, покликане демонструвати красу й досконалість людини, а ще — розповідати історії про героїв, їхні подвиги й видатні історичні події за допомогою руху і пластики.

Біблія містить сцену, у якій танець принципово відрізняється від вияву радості чи акту релігійного поклоніння. Саломея, дочка Іродіади, чиє ім'я церковна традиція пов'язує зі смертю Йоана Хрестителя, танцем так «догодила Іродові та гостям», що «цар сказав дівчині: "Проси в мене, чого бажаєш, — я дам тобі!"» (Мк 6, 22). У цій сцені, що показує вплив греко-римської культури на правителів Палестини в часи Христа, Саломея використала танець саме як гру на публіку, як дійство, покликане захопити глядачів.

Кохання і пристрасть

Парний танець чоловіка й жінки, імовірно, народився із середньовічного культу прекрасної дами, який сягає корінням ушанування Пресвятої Діви Марії.

Поступово погляд на стосунки між статями змінювався в бік більшої розкутості та відвертості. На зміну середньовіччю, яке зосереджувалося на душі, сприймаючи тіло як тимчасове, тлінне начиння для неї, прийшов ренесанс, захоплення якого людською природою добре помітне в підкресленій тілесності тогочасних скульптур та картин. Вільнодумне просвітництво почало таку стрімку руйнацію заборон і табу, що згодом, у XIX столітті, культура подекуди мусила відкотитися назад — у пуританську мораль і вікторіанські уявлення про доброчесність.

Ці процеси відбились і в танці: він схилявся до дедалі більшої інтимності, розкутості й неприхованої сексуальності. Саме через це танці зрештою отримали репутацію негідного заняття, що розбещує молодь: скажімо, на межі XIX і XX століть у США молодь збиралася на танці потай, підстеляючи під ноги товсті килими та приглушуючи звук грамофона.

Суперництво і війна

Тема війни була невід'ємною частиною танцю для давніх спільнот із найрізноманітніших куточків землі. Військовими танцями імітували боротьбу, щоби показати майстерність, підняти бойовий дух чи викликати лють перед зустріччю з реальним ворогом. Бойовий танець також був формою святкування перемог і проявом тріумфу завойовників.

Приклад унікального синтезу бойового мистецтва з танцем — це капоейра, бразильське мистецтво, народжене в середовищі рабів, яких португальці завозили з африканських колоній. Раби, які тікали до сельви, знаходили прихисток в автохтонних племенах. На перетині цих двох культур і народилася капоейра, у якій акробатичні елементи поєднані з бойовими. На довгі роки вона стала для утікачів символом спротиву гнобителям і боротьби за свободу.

Смерть і скорбота

Хоча смерть для християнина — це перехід до Царства Божого, ми оплакуємо наших покійних, одягаємося у жалобний одяг і відправляємо скорботні заупокійні Служби Божі. Танець як вияв скорботи чужий християнській культурі, однак в інших традиціях він набуває і такої ролі. Наприклад, деякі африканські племена супроводжують померлих в останній шлях ритуальними танцями в масках, а мешканці Ґани досі перетворюють похорон на карнавальне дійство, у якому є місце для танцю з труною.

Утім, навіть ті культури, що сприймають смерть зі стриманістю, іноді схильні виявляти скорботу через танець. Скажімо, у деяких провінціях Китаю під час похоронної церемонії юнаки, вбираючись в обладунки й беручи до рук мечі, виконують хореографічну імітацію бою під супровід сумовитого жіночого співу, а у Вірменії поширений скорботний танок ґорані, який традиційно виконують старці.

Класова нерівність

Окрім культової чи розважальної ролі, танці також слугували засобом комунікації в межах встановленого етикету. У суспільствах із виразним розмежуванням класів народні танці вважали вульгарними й неприпустимими для аристократії, зате важливою частиною її життя були звані вечори з бальними танцями, призначені суто для привілейованих класів.

До того як танець проник у сферу високого мистецтва, соціальне становище професійних танцівників було низьке, навіть маргіналізоване — як і становище акторів, музикантів, акробатів і повій (будь-яку «роботу тілом» вважали неприйнятною, хоч вона і приносила втіху іншим). Ще Еклезіаст писав про те, як «завів собі співаків і співачок, і втіху синів людських, жінок усякого роду» (Проп 2,8), а Ісус, син Сираха, застерігав: «Біля співачки не засиджуйся, бо впіймаєшся на її хитрощі» (Сир 9,4). Під співаками та співачками належить розуміти також танцюристів, бо звичного нам чіткого розподілу між мистецтвами співу і танцю в ті часи не було.

Внутрішній монолог

Цікава ознака сучасного танцю — якщо йдеться не про мистецтво чи спорт, а саме про розвагу — це спрямованість особи, що танцює, на себе саму. Навіть перебуваючи серед інших, наприклад, у клубі чи на танцмайданчику, людина часто танцює «сама з собою», занурюється у свій внутрішній світ, у власні відчуття й переживання. Це яскраво віддзеркалює культурний світогляд, у якому на перший план виходить не соціальна чи етнічна група, а індивідуалізм, інтерес до кожного як окремої особистості — чи, якщо поглянути критичніше, окремих особистостей насамперед до себе.

Текст створено за підтримки проєкту Оксфордського університету «Нові горизонти науки й релігії у Східній Європі», профінансованого фондом Джона Темплтона (The John Templeton Foundation). Думки, висловлені в тексті, належать авторові й не обов'язково збігаються з поглядами фонду.

The creation of this text was supported by the University of Oxford project 'New Horizons for Science and Religion in Central and Eastern Europe' funded by the John Templeton Foundation. The opinions expressed in the publication are those of the author(s) and do not necessarily reflect the view of the John Templeton Foundation.

ОЛЬГА МЕРЦ 24 ЛЮТОГО 2021

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**